

Bijzondere dagvlinders in Limburg in 2011

John Adams, Huijn van Rodenbroeckstraat 43, 6413 AN Heerlen

Paul Vossen, Proosdijweg 73, 6214 RK Maastricht

In 2011 zijn vooral in Zuid-Limburg veel waarnemingen van zeldzame dagvlinders gedaan. Hierbij waren soorten die soms tientallen jaren niet in Nederland waargenomen zijn. De Braamparelmoervlinder (*Brenthis daphne*) is zelfs nog nooit eerder in Nederland gezien. Opvallend is dat het Staartblauwtje (*Cupido argiades*), het Kaasjeskruidkopje (*Carcharodus alcae*) en de Grote parelmoervlinder (*Argynnis aglaja*) zich op enkele plaatsen hebben voortgeplant. Van enkele andere zwervers wordt verwacht, dat ze zich binnenkort ook in Limburg kunnen vestigen.

INLEIDING

Uit de resultaten van het Landelijk Meetnet Vlinders van de Vlinderstichting blijkt dat sinds 1992 iets meer dan de helft van de Nederlandse vlindersoorten achteruit is gegaan, circa een kwart stabiel is gebleven en circa een kwart vooruit is gegaan (VAN SWAAY, 2011). De achteruitgang blijkt in Limburg onder andere uit het verdwijnen van de laatste populaties van het Veenhooibeestje (*Coenonympha tullia*) in 1991, de Zilveren maan (*Boloria selene*) in 1991, de Veldparelmoervlinder (*Melitaea cinxia*) in 1995, de Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*) omstreeks 2000, de Kommavlinder (*Hesperia comma*) omstreeks 2000 (AKKERMANS *et al.*, 2001) en het Gentiaanblauwtje (*Phengaris alcon*) in 2004 (WALLIS DE VRIES & VOSSEN, 2009). De oorzaak van het verdwijnen van deze soorten moet vooral gezocht worden in de achteruitgang van de kwaliteit van hun biotoop, soms mede veroorzaakt door achterwege blijven van

onderhoud of voor de genoemde vlinders niet passend beheer.

In dezelfde periode is echter ook een aantal soorten verschenen. Hierover en over andere bijzondere waarnemingen is door leden van de Vlinderstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap (on)regelmatig verslag gedaan (ADAMS, 1992; SMEETS & FELIX, 1994; ADAMS & PRICK, 1997; ADAMS, 2008). Het Boswitje (*Leptidea sinapis*) (SMEETS & VAN SWAAY, 2002), het Klaverblauwtje (*Cyaniris semiargus*) (ELLENBROEK, 1997) en het Donker pimperlblauwtje (*Phengaris nausithous*) (WYNHOFF *et al.*, 2005, BOEREN *et al.*, 2011) lijken zich blijvend in Limburg gevestigd te hebben.

De laatste jaren kloppen er met regelmaat diverse vlinders aan onze zuiderpoort om binnengelaten te worden. De oorzaak hiervan moet vooral gezocht worden in de effecten van de klimaatverandering, gekoppeld aan warmere voorjaars- en zomerperioden. De meeste van de hierna genoemde soorten hebben de grens van hun verspreidingsgebied ten zuidoosten van Nederland. Het van zuid naar noord verlopende Maasdal en de ligging van de Sint Pietersberg met het warme microklimaat op de berg helpen naar het noorden migrerende vlinders daarbij om een uitvalsbasis in Nederland te veroveren.

Het jaar 2011 is voor zeldzame dagvlinders in Limburg een bijzonder jaar te noemen. In een normaal jaar worden hooguit enkele bijzondere waarnemingen gedaan: in 2011 was er echter sprake van een hele waslijst. Ook de aandacht van veel waarnemers van binnen en buiten Limburg om deze soorten te zien is een nieuw fenomeen, dat bijdraagt aan de vele waarnemingen. Doordat de waarnemers hun gegevens snel doorgeven naar de databanken van www.waarneming.nl en via andere databanken naar de Nationale Databank Flora en Fauna zijn snel gegevens over aantallen, vliegplaatsen en waarnemingsdata te achterhalen. De informatie over de eerste waarneming van alle in dit artikel genoemde vlinders is direct afkomstig van degenen die de vlinders als eerste zagen.

BIJZONDERE SOORTEN

Kaasjeskruidkopje (*Carcharodus alcae*)

Na een afwezigheid van 56 jaar werd deze soort op 1 mei 2009 weer in Nederland, net ten noorden van Maastricht, vastgesteld (REUMKENS, 2010) [figuur 1]. Dit was geen complete verrassing daar de soort zich sinds 2006 vanuit België noordwaarts uitbreidde (ADAMS *et al.*, 2008). In 2009 werd de soort op nog twee andere plaatsen in de nabijheid van Maastricht gevonden: op 20 en 22 mei 2009 in de Eijsder Beemden (PITERS, 2009) en tussen 1 augustus en 16 augustus 2009 maximaal twee imago's in het Popel-

FIGUUR 1

Kaasjeskruidkopje (*Carcharodus alcae*), Maastricht (foto: Hub Reumkens).

mondedal ten zuiden van Maastricht. Door diverse waarnemers werden hier eitjes (vanaf 7 augustus) en rupsen (vanaf 16 augustus) gevonden.

In 2010 breidde het aantal waarnemingen van het Kaasjeskruidkoppje zich verder uit. De eerste generatie werd met maximaal twee exemplaren gezien tussen 20 mei en 14 juni 2010 en de tweede generatie met maximaal vier vlinders tussen 11 juli en 14 augustus 2010. Voor zover bekend werd de soort in dat jaar alleen op de Pietersberg waargenomen. Op de wekelijkse dagvlindermonitoring-route werden in dit gebied in 2010 in totaal 17 individuen geteld.

In 2011 nam de soort verder toe: de soort werd op meerdere plekken in de omgeving van Maastricht waargenomen, onder andere op de drie locaties van 2009, waarbij het Popelmondedal nog steeds als belangrijkste vindplaats gold. Tussen 13 april en 25 mei 2011 ging het hier om maximaal drie vlinders. Na geconstateerde eiafzet was sprake van een bloeiende tweede generatie, met aantallen die de eerste zelfs overtroffen: tussen 7 juli en 28 augustus 2011 werden vele waarnemingen gedaan met een dagmaximum van zes vlinders. Het dagvlindermonitoring aantal in dat jaar bedroeg 29 exemplaren.

Groot gaderd witje (*Aporia crataegi*)

Zeer uitzonderlijk en volstrekt onverwacht was de melding van Olaf Op den Kamp op 25 mei 2011 van twee Groot gaderde witjes in het Popelmondedal, opnieuw op de Sint Pietersberg [figuur

FIGUUR 2

Groot gaderd witje (Aporia crataegi), Maastricht (foto: Olaf Op den Kamp).

2]. De laatste voortplanting van deze soort in Limburg dateert van 1971 in het Weerterbos. In Nederland vormde de omgeving van Hoog Buurlo (Veluwe) in 1975 de laatste voortplantingsplaats. De soort staat nu in Nederland alleen bekend als zwerver met nog geen veertig waarnemingen in de periode van 1976 tot 1999 en voor zover bekend geen enkele sinds de eeuwwisseling. Omdat verwarring met het zeer algemene Klein gaderd witje (*Pieris napi*) en het Vals witje (*Siona lineata*) voor de hand ligt is documentatie altijd gewenst.

Op 4, 5 en 7 juni 2011 werd een exemplaar telkens kort en vluchtig waargenomen nabij de ENCI-weide op nog geen 200 meter van de plek waar de soort de eerste keer werd gezien.

Op 9 juni 2011 tenslotte werd aan de zuidrand van Maastricht en ongeveer een kilometer ten noordwesten van Popelmondedal/ENCI-weide een exemplaar gezien. Dit doet vermoeden dat het gehele Jerkerdal door deze zwervers als foerageergebied werd gebruikt.

lepenpage (*Satyrium w-album*)

Tot 2011 bevond de enige bekende populatie van de lepenpage zich in twee grote iepen aan de rand van het Aambos in Heerlen. Hier werd de soort in 1992 voor het eerst gezien (SMEETS, 1992). De vlinders zijn moeilijk te vinden omdat ze met dichtgeslagen vleugels bovenin de boom rusten en zelden naar beneden komen voor bloembezoek. Zonder telescoop en heel veel geduld is het bijna onbegonnen werk om deze vlinder te zien. Intensief zoekwerk leverde op 21 februari 2007 de vondst van twee eitjes op. De gemeente Heerlen heeft in overleg met de Vlinderstichting deze kwetsbare biotoop beschermd bij het aanleggen van een zeer nabij gelegen overstort in de Geleenbeek. Bovendien zijn volwassen iepen in de buurt geplaatst en nectarplanten onder de oorspronkelijke iepen geplant (VLINDERSTICHTING, 2011 d). Deze populatie was hier ook in 2011 nog aanwezig. Daarbuiten werd deze vlinder eenmalig in 2004 in de Anstelvallei in Kerkrade gezien. Sindsdien is deze fraaie page daar niet meer waargenomen.

Op 4 juni 2011 zag Jo Hermans een lepenpage op het bord bij de ingang van Terworm in Heerlen terwijl hij stond te wachten op excursiegenoten om in België vlinders te gaan fotograferen. Deze locatie ligt op circa twee kilometer van de populatie in het Aambos. De volgende dagen zaten meerdere vlinders op de lindebloesem in het laantje dat leidt naar Kasteel Terworm en op de iep op de parkeerplaats van het daar nabij gelegen Motel van der Valk [figuur 3]. Er werden op 5 juni 2011 zelfs 25 vlinders gezien. Daarna kwamen vele geïnteresseerden kijken. Alleen al op www.waarneming.nl staan 71 waarnemingen, waarvan er 26 werden gedaan op 12 juni 2011. De laatste waarneming dateert van 9 juli 2011. Gezien het grote aantal hier aanwezige dieren betreft het waarschijnlijk een populatie die al enige tijd bestaat.

Op 17 juni 2011 tenslotte, nam Herman Peeters bij de ENCI-vijver eveneens een lepenpage waar. Het bleef hier voorlopig bij een eenmalige waarneming.

FIGUUR 3

lepenpage (Satyrium w-album), Heerlen (foto: Jo Hermans).

FIGUUR 4

Staatblauwtje (*Cupido argiades*), Maastricht (foto: Noor Mather).

Staatblauwtje (*Cupido argiades*)

Het Staatblauwtje was in ons land een zeer zeldzame dwaalgast. Tot 1933 zijn er tien waarnemingen bekend, verspreid over geheel Nederland. (Bos *et al.*, 2006). In de ochtend van 15 augustus 2011 werd door Sjaak van Beek en Ria van Oosten een Dwergblauwtje (*Cupido minimus*) gemeld op het Belvédèrterrein net ten noorden van Maastricht (VLINDERSTICHTING, 2011c). Gealarmeerd door deze spectaculaire vondst vonden Paul Vossen en Ton Lakeman deze vlinder terug. Al snel bleek echter dat niet één maar twee zeer kleine, bijna zwarte blauwtjes met hoge snelheid langs de oosthelling van dit gebied vlogen. Omdat dit terrein nog geen twee kilometer verwijderd is van een grote Belgische populatie Dwergblauwtjes was de conclusie dat het hier om die soort ging (te) snel getrokken. Toch had de vliegtijd argwaan moeten wekken aangezien deze soort normaliter na eind juli niet meer vliegt. Hoewel ten minste tien vlinderaars de dagen daarop in het gebied zochten duurde het tot 20 augustus 2011 voordat deze vlinders werden teruggevonden. Om 10 uur 's ochtends vonden en fotografeerden Daniel Benders en Arnout Linckens ten minste drie individuen van het daar rondvliegend Staatblauwtje. Ook deze vlinder is zeer klein en zeer donker waardoor verwarring met Dwergblauwtje goed mogelijk is. Vanuit het gehele land vertrokken zeker 50 mensen naar deze plek om een glimp van deze vlinders op te vangen. Het slechte nieuws was dat ze na 11.30 uur niet meer werden teruggevonden, het goede nieuws kwam echter van Martijn de Jong die tegen de klok van tweeën in het Popelmondedal 'Dwergblauwtjes' had gefotografeerd. Pas na bestudering van de gemaakte foto's bleek dat de onderzijde niet overeenstemde met het Dwergblauwtje maar met het Staatblauwtje. Ten minste vijf vlinders (drie mannetjes en twee vrouwtjes) lieten zich die dag door een grote horde toegesnelde vlinderaars uitstekend bekijken [figuur 4]. Het werd echter nog gekker. 's Avonds verscheen op www.waarneming.nl een melding met een foto van een door Cock Reijnders gefotografeerd Staatblauwtje in het Reigersbroek te Montfort. Hij had de soort niet direct herkend maar realiseerde zich pas later dat het om een Staatblauwtje moest gaan. Ook in de Curfsgroeve bij Berg werd viermaal een Staatblauwtje waargenomen, waarbij het om minimaal twee verschillende exemplaren ging (FAASEN & RAEMAKERS, 2012; RAEMAKERS & FAASEN, 2012). De vlinders van de Sint Pietersberg verbleven er tot minstens 5 september, die van Montfort (met een maximum van drie exemplaren) zelfs tot 29 september. Elders in Nederland werd het Staatblauwtje in de nazomer van 2011 nog gevonden in Renkum (Gelderland). Zowel in het Popelmondedal, het Reigersbroek als de Curfsgroeve werd eiafzet op Rode klaver (*Trifolium pratense*) geconstateerd. Dit maakt de kans reëel dat het Staatblauwtje in 2012 weer in Nederland kan worden aangetroffen.

FIGUUR 5

Purperstreepparelmoervlinder (*Brenthis ino*), Kerkrade (foto: Noor Mather).

Dwergblauwtje (*Cupido minimus*)

Het Dwergblauwtje is in Nederland altijd een zeldzame vlinder geweest, die slechts op enkele terreinen voorkwam waar Wondklaver (*Anthyllis vulneraria*), de enige voedselplant van de rups, groeit. Sinds 1984 is het Dwergblauwtje als standvlinder verdwenen. Alleen op de Sint Pietersberg werden nog zwervers gezien, waarschijnlijk afkomstig uit de populatie vlak over de Belgische grens. Tussen 10 en 15 juni 1998 werden bij de ENCI-vijver zelfs 21 waarnemingen gedaan (AKKERMANS *et al.*, 2001). Sinds 2000 is hier op de dagvlindermonitoringroute echter maximaal één vlinder per jaar gezien. Verrassend is dan ook, dat er in 2011 door Ivo Raemakers in de Curfsgroeve een kleine populatie is aangetroffen en eiafzet is vastgesteld (RAEMAKERS & FAASEN, 2012).

Purperstreepparelmoervlinder (*Brenthis ino*)

De Purperstreepparelmoervlinder staat sinds 1963 te boek als uitgestorven standvlinder (Bos *et al.*, 2006). In 2003, 2004 en 2007 werd de Purperstreepparelmoervlinder in de Anstelvallei in Kerkrade vastgesteld [figuur 5]. Dit vormde voor het IVN Kerkrade in samenwerking met Stichting IKL de aanleiding om het biotoop geschikt te houden voor deze vlinder. Ondanks herhaalde controles duurde het tot 23 juni 2011 voordat deze fraaie parelmoervlinder door Arnout en Harry Linckens werd teruggevonden. Het betrof een eiafzettend vrouwtje dat zich soms liet zien, maar soms ook dagenlang onvindbaar bleek. Het is bekend, dat deze soort soms

langere tijd in de vegetatie weggedoken zit en daarom vaak niet opgemerkt wordt (pers. med. Marcel Prick). Het dier was sterk afgevlagen en moest zelfs eenmaal van een wespenaanval gered worden. Voor zover bekend is de vlinder tot 10 juli waargenomen. Dat deze vlindersoort tot zwerven in staat is bewijzen waarnemingen op 15 juli 2006 in Noorbeek en op 7 juli 2011 nabij Epen.

Braamparelmoervlinder (*Brenthis daphne*)

De Braamparelmoervlinder was tot 2011 nog nooit in Nederland waargenomen. Deze sterk op de vorige soort lijkende vlinder breidt zich al geruime tijd vanuit Midden-Frankrijk naar het noorden uit. In 2006 werd de eerste waarneming in Zuid-België gedaan en sindsdien is de vlinder snel naar het noorden opgerukt en komt al op diverse plaatsen in Wallonië voor (VLINDERSTICHTING, 2011e). Op 2 juli 2011 werd de allereerste Braamparelmoervlinder in Nederland in het Wormdal gezien (VLINDERSTICHTING, 2011e) [figuur 6]. De Braamparelmoervlinder leeft in klimaten met warme zomers op nectarrijk braamstruweel langs bosranden, hagen, hellingen en beekbeddingen op plaatsen waar het microklimaat wat vochtiger is (BINK, 1992). Gezien veranderende weersomstandigheden onder invloed van klimaatverandering lijkt deze vlindersoort goede kansen te hebben om zich te gaan vestigen in Limburg.

Keizersmantel (*Argynnis paphia*)

De Keizersmantel kent in Limburg perioden met meer en minder

FIGUUR 6

Braamparelmoervlinder (Brenthis daphne), Wormdal (foto: van ontdekker).

waarnemingen. De laatste piekperiode lag tussen 1990 en 1994, waarbij ook voortplanting vermoed werd (AKKERMANS *et al.*, 2001). Tot 2008 werd gemiddeld één waarneming per jaar doorgegeven. De laatste jaren zijn er weer meer waarnemingen gedaan (2009: 11, 2010: 5, 2011: 19). Dat neemt niet weg dat het extreem moeilijk is om deze vlinder goed te zien te krijgen, want bijna altijd betreft het zwervers die snel doorvliegen. Een uitzondering hierop vormde een exemplaar dat rond half juli 2011 ruim een week lang patrouilleerde boven een bospad in het Weerterbos. Deze vlinder liet zich tussen 11.00 en 13.00 uur en tussen 15.00 en 16.00 uur regelmatig zien. De Keizersmantel is in 2011 op veel plaatsen in geheel Nederland gezien. Er zijn circa 130 waarnemingen in 70 kilometerhokken doorgegeven (mededeling de Vlinderstichting).

Grote parelmoervlinder (*Argynnis aglaja*)

De Grote parelmoervlinder geldt in Nederland als een zeer zeldzame standvlinder die alleen nog voorkomt op de Waddeneilanden en de Hoge Veluwe. In Limburg is de soort altijd schaars geweest en was er nooit sprake van een vaste populatie. In de atlas van de dagvlinders in Limburg (AKKERMANS *et al.*, 2001) staan een vlinder in 1975 bij Stramproy en één in 1999 in een tuin in Brunssum als laatste waarnemingen vermeld. Kars Veling (in AKKERMANS *et al.*, 2001) merkt daarbij op dat vestiging in Limburg niet te verwachten is. Het was dan ook onverwacht dat Marcel Prick op 17 augustus 2009 op de Piepert bij Eys een vrouwtje van deze soort zag (lezing Grote parelmoervlinder, Marcel Prick, Genootschapsdag 28 februari 2011, Roermond) en nog opmerkelijker, dat hier in 2010 en 2011 diverse vlinders werden gezien (VLINDERSTICHTING, 2011f). Frans van Oosterhout noteerde op zijn wekelijkse dagvlindermonitoringroute in dit gebied 16 waarnemingen tussen 22 juni 2010 en 19 juli 2010 en 13 waarnemingen tussen 30 mei 2011 en 5 juli 2011 [figuur 7]. Opmerkelijk is het verschil in vliegtijd van circa drie weken tussen beide jaren. In andere delen van Limburg zijn in 2010 en 2011 zwervers van deze soort gezien (Sint Pietersberg, 12 augustus 2010; Weerterbos, 2 juli 2011; Wrakelberg, 6 juli 2011).

Veldparelmoervlinder (*Melitaea cinxia*)

De Veldparelmoervlinder is in 1995 verdwenen van zijn laatste vliegplaats langs het Julianakanaal bij Roosteren. Op de Belgische Pietersberg is door de Universiteit van Luik in 1996 en 1997 een herintroductie uitgevoerd, die daar zeer succesvol is verlopen. Het leek er op, dat daardoor de vlinder op korte termijn ook op het Limburgse deel van de Sint Pietersberg verwacht mocht worden (WALLIS DE VRIES, 2005). In 2004 verschenen daar de eerste vlinders (WALLIS DE VRIES & HUSKENS, 2007) en werden ook rupsennesten gevonden. Helaas heeft de Veldparelmoervlinder zich hier toch niet kunnen vestigen. Maximaal werden er drie vlinders tegelijkertijd gezien. De laatste doorgegeven waarneming dateert uit 2009. In 2011 werden hier drie vlinders op de wekelijkse dagvlindermonitoringroute gezien.

FIGUUR 7

Grote parelmoervlinder (Argynnis aglaja), Eys (foto: Frans van Oosterhout).

FIGUUR 8

Veldparelmoervlinder (*Melitaea cinxia*), Bemelen (foto: John Adams).

In 2007 zijn door de Vlinderstichting in samenwerking met Stichting het Limburgs Landschap rupsen van de Veldparelmoervlinder uitgezet op de Bemelerberg. Dit heeft geleid tot een populatie met honderden vlinders [figuur 8]. De aantallen zijn er zo hoog, dat er vlinders zijn gaan zwerven (VLINDERSTICHTING, 2011a). In 2010 werden er onder andere zes vlinders gezien bij Vijverdal (Maastricht-Oost) en twee in groeve Blom en in 2011 werd telkens één vlinder gezien in groeve 't Rooth, op de voormalige stortplaats bij Berg en op de Schiepersberg. In het voorjaar van 2012 zal in deze gebieden in overleg met de Vlinderstichting naar rupsennesten gezocht worden om vast te stellen of hier voortplanting heeft plaatsgevonden.

Grote vos (*Nymphalis polychloros*)

De Grote vos wordt de laatste jaren steeds vaker gezien in Limburg. In 2011 werden vrij veel waarnemingen gedaan. Er werden in totaal 36 waarnemingen van 16 verschillende plaatsen gerapporteerd (pers. med. Olaf Op den Kamp). De laatste gedocumenteerde voortplanting in Limburg dateert echter nog steeds uit 1996 in een tuin in Heerlen (AKKERMANS *et al.*, 2001).

Kleine weerschijnvlinder (*Apatura ilia*)

Op 29 mei 2011 werd een mannetje van de Kleine weerschijnvlinder (vorm *clythie*) door John Morreau nabij de ENCI-vijver gevonden (VLINDERSTICHTING, 2011b). Dit was voor het eerst in Nederland sinds 1994 toen zowel één individu in Simpelveld als in de Millingerwaard werd gezien (GROENENDIJK, 1994). De laatste voortplanting is vastgesteld in de Vijlenerbossen van 1984 tot 1987 (PRICK, 1994). Groot was de verbazing toen op 2 juni 2011 op dezelfde plek een ander mannetje werd gevonden dat zich tegoed deed aan mineraalsappen uit de slikbodem en aan de boomsappen van een iep [figuur 9]. Tot 14 juni is deze vlinder door vele tientallen mensen uit het gehele land bekeken. Overigens valt een derde exemplaar niet uit te sluiten want op 3 juni werd tegelijkertijd bij de ENCI-vijver alsook bovenlangs de groeverand in de richting van het Popelmondal een exemplaar van deze vlindersoort waargenomen.

Hoewel de Kleine weerschijnvlinder hier tussen 29 mei en 14 juni 2011 elke dag is waargenomen, kon het soms wel uren duren voordat hij gevonden werd. De grootste pechvogel was misschien wel de vlinderaar uit Castricum die van 10 tot 16 uur voor niets stond te wachten. Nog geen minuut nadat hij wegreed liet de vlinder zich in zijn majestueuze vlucht bewonderen. Overigens was de vliegtijd uitzonderlijk vroeg: in België waar de soort in de Ardennen inheems is begint hij pas vanaf half juni te vliegen.

Ook deze vlinder heeft in het verleden perioden van aanwezigheid afgewisseld met langere tijd zonder waarnemingen. De soort was aanwezig van 1926-1940, 1956-1960 en 1984-1987 (AKKERMANS *et al.*, 2001). Hopelijk is 2011 weer een begin van een nieuwe periode met voortplanting.

Grote weerschijnvlinder (*Apatura iris*)

De Grote weerschijnvlinder had in Limburg tot 2002 nog een populatie in het Weerterbos (Bos *et al.*, 2006). Tot 1990 kwamen de meeste waarnemingen van deze vlinder uit Zuid Limburg, maar de laatste waarnemingen hier dateren van het eind van de vorige eeuw (AKKERMANS *et al.*, 2001). Het was dan ook opmerkelijk, dat

tussen 1 juni en 3 juli 2011 op meerdere plekken in Limburg verschillende exemplaren waargenomen zijn, onder andere in het Eyserbos, het Vijlenerbos en groeve 't Rooth. Heel bijzonder is de waarneming van vijf exemplaren op de rug van koeien in een gebied in Midden-Limburg. Ook werd een exemplaar waargenomen op de verblijfplaats van de Kleine weerschijnvlinder bij de ENCI-vijver. Deze liet zich schitterend fotograferen op een vlondertje en werd in eerste instantie aangezien voor een Kleine weerschijnvlinder. Hoe gek het ook klinkt maar voor een aantal van de waarnemers was het toch een lichte teleurstelling toen het 'slechts' een Grote weerschijnvlinder bleek te zijn.

Kleine ijsvogelvlinder (*Limenitis camilla*)

De Kleine ijsvogelvlinder is een zeldzame vlinder in Limburg, maar hij komt nog op diverse plaatsen in Midden- en Noord-Limburg voor. In Zuid-Limburg ligt de enige vindplaats in de bossen bij Schinveld (AKKERMANS *et al.*, 2001; OP DEN KAMP, 2008). Het is een vlinder van vochtige open loof- of gemengde bossen met veel Wilde kamperfoelie (*Lonicera periclymenum*) als ondergroei. Het was dan ook opmerkelijk, dat op 30 mei 2011 een exemplaar werd gezien bij de ENCI-vijver tegelijk met de Kleine en de Grote weerschijnvlinder. De biotoop lijkt hier niet geschikt en aangenomen wordt dat dit dier een zwerver was.

Dambordje (*Melanargia galathea*)

Het Dambordje heeft al jaren een grote populatie op het Belgische deel van de Sint Pietersberg, maar tot definitieve vestiging in Nederland komt het nog steeds niet. In de jaren negentig van de vorige eeuw werden regelmatig zwervers in Limburg gezien. In totaal werden in die periode 27 waarnemingen doorgegeven, waarvan meer dan de helft van 1993 tot en met 1997 op de Piepert bij Eys (AKKERMANS *et al.*, 2001). Daarna werd het enkele jaren (nagenoeg) stil met maximaal drie waarnemingen in 2007. In 2009 werden zeven waarnemingen doorgegeven, in 2010 werd het Dambordje slechts eenmaal gezien.

2011 was weer een goed jaar om Dambordjes te zien. Vooral op de Sint Pietersberg werd de vlinder regelmatig aangetroffen. Van 11 tot en met 15 juli 2011 zagen hier minstens 20 waarnemers dit zwartwitte zandoogje. Maximaal vlogen er twee vlinders tegelijkertijd rond. Het enige andere waargenomen Dambordje van dit jaar was een vlinder die op 7 augustus 2011 bij de Palenbergerbeek in Heerlen zuidwaarts langsvloog.

FIGUUR 9

Kleine weerschijnvlinder (*Apatura ilia*), Maastricht (foto: Noor Mather)

DISCUSSIE

Veel soorten vlinders zijn mobiel en kunnen, zeker bij gunstige weersomstandigheden, grote afstanden afleggen. Dit is natuurlijk al lang bekend van de groep vlinders die trekvlinders worden genoemd, met de Atalanta (*Vanessa atalanta*), de Distelvlinder (*Vanessa cardui*) en de Gele en Oranje luzernevlinder (*Colias hyale* en *Colias croceus*) als bekendste vertegenwoordigers. De aantallen van deze vlinders die ons land bereiken verschillen sterk van jaar tot jaar. Hoewel hier tot nu toe weinig onderzoek naar gedaan is, is wel vastgesteld dat invasies vaak plaats vinden als er zeer veel vlinders in het brongebied uit de pop gekropen zijn en de weersomstandigheden en vooral de windomstandigheden gunstig zijn voor het volbrengen van de tocht. Voor een invasiesoort als de Rouwmantel (*Nymphalis antiopa*) is uit de waarnemingen gebleken, dat de vlinders tijdens de invasie in 1995 vanuit het oosten ons land binnenkwamen en bij de invasie in 2006 vanuit Scandinavië. Waarschijnlijk spelen dezelfde oorzaken voor mogelijke nieuwe aanwezigheid een rol bij de groep vlinders die zwervers worden genoemd. Het is mogelijk dat zo'n invasie tot voortplanting en vervolgens tot vestiging leidt, als deze vlinders een geschikt biotoop vinden en goede weersomstandigheden treffen.

Een soort die dit gelukt is, is het Boswitje, dat zich vanaf 1992 heeft voortgeplant op de Sint Pietersberg. Daarna zijn op veel plaatsen in Zuid-Limburg zwervers gezien en daarvan hebben sommige zich weer kunnen voortplanten en zo een metapopulatie kunnen vestigen. Meerdere Boswitjes gedurende enkele jaren achter elkaar zijn onder andere gezien in Groeve Curfs, op de Piepert en in Brunssum. Ook sinds de vestiging van het Klaverblauwtje in 1996 zijn op diverse plaatsen zwervers van deze soort gezien en hebben tijdelijke vestigingen plaatsgevonden. Op de Sint Pietersberg lijkt zich de enige vaste populatie te handhaven.

Soorten waarvan de laatste jaren voortplanting is vastgesteld zijn de Grote parelmoervlinder (vanaf 2009), het Kaasjeskruidkoppje (vanaf 2009) en het Staartblauwtje (2011). De Veldparelmoervlinder plant zich voort op de Bemelerberg sinds 2009, maar is hier niet opeigen gelegenheid gekomen. Andere soorten, zoals Dwergblauwtje, Dambordje, Grote vos en Keizersmantel hebben het al vele jaren op deze wijze geprobeerd, maar krijgen vooralsnog geen vaste grond onder hun voeten. Blijkbaar zijn de omstandigheden in Limburg gedurende een langere periode (nog) niet voldoende geschikt. Hopelijk zijn de in 2011 in de Curfsgroeve gevonden Dwergblauwtjes in staat een populatie op te bouwen.

Dat een aantal soorten de laatste jaren, en vooral in 2011, als zwerver zijn gezien, is waarschijnlijk deels een waarnemerseffect. Door nieuwe communicatiemediën zoals www.waarneming.nl zijn waarnemingen snel landelijk bekend en is het voor een aantal waarnemers aantrekkelijk geworden om soortgericht op meldingen af te gaan. In ieder geval is daardoor het aantal waarnemingen veel hoger geworden, maar zullen ook vlinders in nabijgelegen terreinen sneller gevonden worden. Enerzijds is dit goed om de verspreiding in tijd en plaats beter in kaart te brengen. Een nadeel kan echter ontstaan als de vlinder wordt ontdekt in een kwetsbaar biotoop.

De reden waarom in 2011 zoveel zwervers zijn gezien, is niet gemakkelijk te bepalen, maar er zijn wel enkele opmerkingen over te maken. Opmerkelijk is, dat de Grote en Kleine weerschijnvlinder en de Kleine ijsvogelvlinder alle drie bijna op dezelfde dag op dezelfde plek gezien zijn en dat dit voor alle drie relatief vroeg in het vliegseizoen plaats vond. De maanden april en mei waren in Nederland en ten zuiden ons land gelegen gebieden zeer warm en droog, waardoor vlinders vroeg uit de pop kwamen en waarschijnlijk weinig nectarplanten en door de droogte slecht rupsenvoedsel aantreffen. Hierdoor moesten waarschijnlijk vlinders op de vleugels, op zoek naar betere gebieden. De hogedrukgebieden zorgden bovendien voor een sterke zuidelijke stroming, zoals vastgesteld aan de hand van geraadpleegde weerkaarten. Deze combinatie kan de uitzonderlijke lijst van zwervers in 2011 wellicht verklaren. Dat betekent overigens dat de kans groot is, dat er in 2012 weinig meer van deze vlinders te merken zal zijn. Immers, alleen vrouwtjes die zwerven hebben een kans op voortplanting, mits ze bevrucht zijn voordat ze gingen zwerven. Tevens zullen niet elk jaar de omstandigheden goed zijn om een geslaagde zwerftocht te maken. De kans op vestiging van nieuwe populaties is hierdoor klein.

In een recent artikel berekenen Europese vlinderdeskundigen, dat ruim 2000 vlindergemeenschappen verdeeld over Europa onder invloed van klimaatverandering gemiddeld 114 kilometer naar het noorden zijn opgeschoven in de periode van 1990 tot 2008 (DEVICTOR *et al.*, 2012). Zij geven bovendien aan dat dit minder dan de helft is van de afstand die klimaatzones op zichzelf naar verwachting zullen opschuiven. Individuele soorten kunnen zich natuurlijk meer dan gemiddeld naar het noorden verplaatsen. Dat dit kan gebeuren bewijst bijvoorbeeld de Koninginnenpage, die in 1990 beperkt was tot Zuid-Limburg en nu al tot in het noorden van Nederland wordt waargenomen.

Klimaatverandering kan dus voor vele zuidelijke soorten voor opschuiving van hun areaal richting Nederland zorgen en de kans op nieuwe zwervers zal hierdoor groter worden. Dit geldt niet alleen voor de soorten genoemd in dit artikel. Er zijn nog enkele andere soorten die niet ver van onze zuidgrens een populatie hebben, zoals het Kalkgraslandkoppje (*Spialia sertorius*), die hier één keer gezien is in 2010, het Bleek blauwtje (*Polyommatus coridon*) dat drie keer is gezien in 2009 in het Popelmondedal, de Zilveren Maan (*Boloria selene*), die één keer gezien werd op de Brunssummerheide in 2009 en de Koningspage (*Iphiclides podalirius*) met één waarneming in 2007 in het Weerterbos. Kortom, wij verwachten de komende jaren spannende tijden voor vlinderaars en we zullen u hiervan op de hoogte houden.

DANKWOORD

Dit artikel had nooit geschreven kunnen worden zonder de vele tientallen waarnemers, die hun waarnemingen doorgegeven hebben. Een speciaal woord van dank voor degenen die we geraadpleegd hebben voor verdere informatie: Sjaak van Beek, Daniël Benders, Jo Hermans, Ton Lakeman, Arnout Linckens, Jacques van Mastrigt, Ria van Oosten, Frans van Oosterhout, Olaf Op den Kamp, Herman Peeters, Jacques Piters, Marcel Prick, Huub Reumkens en Cock Reijnders.

Verder danken we Chris van Swaaij van de Vlinderstichting en Anne-mieke Adams voor hun commentaar op het concept van dit artikel, Herman Peeters voor het beschikbaar stellen van de gegevens van de dagvlindermonitoringroutes op de Sint Pietersberg en Karine Letourneur voor het aanleveren van de gegevens uit de databank van de Nationale Databank Flora en Fauna (NDF).

We danken de fotografen Jo Hermans, Noor Mather, Frans van Oosterhout, Olaf Op den Kamp en Hub Reumkens voor het beschikbaar stellen van hun fotomateriaal.

Summary

RARE BUTTERFLIES OBSERVED IN LIMBURG IN 2011

Many sightings of rare butterflies were reported in the province of Limburg in 2011, especially in the southern part of the province. They include species that in some cases had not been observed in the Netherlands for decades, and even one, the Marbled fritillary (*Brenthis daphne*), which had never been seen in the Netherlands before. Remarkably, the Short-tailed blue (*Cupido argiades*), the Mallow skipper (*Carcharodus alceae*) and the Dark green fritillary (*Argynnis algaja*) were found to have bred in some places. Some other migrants are also expected to settle in Limburg soon.

Literatuur

- ADAMS, J.B., 1992. Prikkebeentjes 3. Natuurhistorisch Maandblad 81(8/9):153-154.
- ADAMS, J., 2008. Waarnemingen van bijzondere dagvlinders in Limburg vanaf 2000. Natuurhistorisch Maandblad 97(4): 53-58.
- ADAMS, J., R. KETELAAR & G. SMEETS, 2008. 150 jaar dagvlinders op de Sint-Pietersberg. Natuurhistorisch Maandblad 97(4):101-110.
- ADAMS, J. & M. PRICK, 1997. Waarnemingen van bijzondere vlindersoorten in Limburg vanaf 1990. Natuurhistorisch Maandblad 86(7): 170-172.
- AKKERMANS, R.W., R.A.J. PAHLPLATZ & K. VELING, 2001. Dagvlinders in Limburg, verspreiding en ecologie 1990-1999. Stichting Natuurpublicaties Limburg/De Vlinderstichting, Maastricht/Wageningen.
- BINK, F.A., 1992. Ecologische atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa, Schuyt & Co, Haarlem.
- BOEREN, J., ECKELBOOM, R., & I. WYNHOFF, 2011. Het Donker pimpernelblauwtje in het Nederlandse en Duitse Roerdal. Natuurhistorisch Maandblad 100(10):189-198.
- BOS, F., M. BOSVELD, D. GROENEDIJK, C. VAN SWAAY, I. WYNHOFF & DE VLINDERSTICHTING, 2006. De dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming (Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionidea). –Nederlandse Fauna 7. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey – Nederland, Leiden/ Utrecht.
- DEVICOR, V., CHR. VAN SWAAY, T. BRERETON, L. BROTONS, D. CHAMBERLAIN, J. HELIÖLÄ, R. JULLIARD, M. KUUSAAARI, A. LINDSTRÖM, J. REIF, D.B. ROY, O. SCHWEIGER, J. SETTELE, C. STEFANESCU, A. VAN STRIEN, CHR. VAN TURNHOUT, Z. VERMOUZEK, M. WALLIS DE VRIES, I. WYNHOFF & F. JIGUET, 2012. Differences in the climatic debts of birds and butterflies at a continental scale, Nature Climate Change, Advance Online Publication, 6 juni 2012. <http://www.nature.com/nclimate/journal/v2/n2/full/nclimate1347.html>, published on line 10 january 2012.
- ELLENBROEK, F., 1997. Terugkeer van het Klaverblauwtje in Nederland. Natuurhistorisch Maandblad 86(7):180-183.
- FAASEN, T. & I. RAEMAKERS, 2012. Basiskartering Curfsgroeve 2011. Ecologica, Maarheeze.
- GROENEDIJK, D., 1994. Kleine weerschijnvlinder nabij Simpelveld. Vlinders 9(5):28.
- OP DEN KAMP, O., 2008. Het Bont dikkopje en de Kleine ijsvogelvlinder in het Vosbroek (Schinveldse bossen). Natuurhistorisch Maandblad 97(4): 88-92.
- PITERS, J., 2009. Van Kaasjeskruid en dikkopjes. De Wissel. Mededelingenblad van IVN Eijsden 16(2):15-20.
- PRICK, M., 1994. De Grote en de Kleine Weerschijnvlinder in de Vijlenerbossen in de jaren 80. Natuurhistorisch Maandblad 83(5):96-100.
- RAEMAKERS, I. & T. FAASEN, 2012. Bijzondere planten en insecten in de Curfsgroeve. Natuurhistorisch Maandblad 101(4): 63-73.
- REUMKENS, H., 2010. De terugkeer van het Kaasjeskruidikkopje in Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 99(3): 54-57.
- SMEETS, G., 1992. Iepepage in centrum van Heerlen. Vlinders 7(4): 2-3.
- SMEETS, G. & C. FELIX, 1994. Bijzondere waarnemingen in Limburg. Vlinders 9(2): 23-25.
- SMEETS, G. & CHR. VAN SWAAY, 2002. Het Boswitje: een nieuwe standvlinder in Nederland. Natuurhistorisch Maandblad 91(10):237-241.
- SWAAY, CHR. VAN, 2011. Een positief geluid uit het meetnet. Vlinders 2011(4): 9-10.
- VLINDERSTICHTING, 2011a. Veldparelmoervlinder breidt zich uit, Nieuwsarchief Vlinderstichting 28 maart 2011, <http://www.vlinderstichting.nl/actueel.php?id=312&nieuwsid=476&p=a&q=veldparelmoervlinder>.
- VLINDERSTICHTING, 2011b. Kleine weerschijnvlinder na 17 jaar weer gezien, Nieuwsarchief Vlinderstichting 13 juni 2011, <http://www.vlinderstichting.nl/actueel.php?id=312&nieuwsid=537&p=a&q=weerschijnvlinder>.
- VLINDERSTICHTING, 2011c. Staartblauwtjes in Nederland, Nieuwsarchief Vlinderstichting, 22 augustus 2011, <http://www.vlinderstichting.nl/actueel.php?id=312&nieuwsid=595&p=a&q=staartblauwtje>.
- VLINDERSTICHTING, 2011d. Heerlen houdt van lepenpage, Nieuwsarchief Vlinderstichting, 3 augustus 2011, <http://www.vlinderstichting.nl/actueel.php?id=312&nieuwsid=585&p=a&q=iepenpage>.
- VLINDERSTICHTING, 2011e. Braamparelmoervlinder, nieuw in Nederland, Nieuwsarchief Vlinderstichting, 28 juli 2011, <http://www.vlinderstichting.nl/actueel.php?id=312&nieuwsid=580&p=a&q=braamparelmoer>.
- VLINDERSTICHTING, 2011f. Grote parelmoervlinder in Limburg, Nieuwsarchief Vlinderstichting, 22 juni 2010, <http://www.vlinderstichting.nl/actueel.php?id=312&nieuwsid=273&p=a&q=grote+parelmoer>.
- WALLIS DE VRIES, M.F., 2005. Nieuwe kansen voor de Veldparelmoervlinder in Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 94(4): 69-74.
- WALLIS DE VRIES, M. & K. HUSKENS, 2007. Een grensoverschrijdende metapopulatie van de Veldparelmoervlinder. Natuurhistorisch Maandblad 96(5):125-127.
- WALLIS DE VRIES, M. & H. VOSSEN, 2009. Hoe het Gentiaanblauwtje verdween uit Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 98(9):173-177.
- WYNHOFF, I., CHR. VAN SWAAY & J. BOEREN, 2005. Overleven in de wegberm: het Donker pimpernelblauwtje in Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 94(8):145-149.